

G. FODOR GÁBOR

Kormányzás és demokrácia*

(*Reflexiók a Körösényi-könyvről***)

EGY

Körösényi András könyve kísérlet annak „megértésére és magyarázatára”, hogy mi is a képviselői demokrácia. Pontosabban a szerző arra vállalkozik, hogy a képviselői demokrácia új korszakát értelmezze és magyarázza, erre pedig felfogása szerint saját elmélete, a weberiánus és schumpeteri elitista demokrácia-felfogásra épülő úgynevezett vezérdemokrácia-elmélet a legalkalmasabb. A legalkalmasabb, mert elméletének főbb előfeltevései és alkotóelemei a kortárs demokráciaelméleti irodalom két uralkodó irányzatánál, a deliberatív és aggregatív demokráciaelméletnél jobban összeegyeztethetők a politikai folyamat bizonyos általános jellemzőivel, valamint a mai demokráciák számos empirikus sajátosságával. A szerző szerint ugyanis a vezérdemokrácia elmélete azzal vet számot, amivel a másik két irányzat nem: a politika természetével.

KETTŐ

De haladjunk csak a dolgok rendje szerint. Először is fordítsuk le a címet: vezér és demokrácia, azaz a könyv tárgya a kormányzás

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

** Körösényi András (2005): *Vezér és demokrácia. Politikaelméleti tanulmányok*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2005. /Politikai filozófia sorozat, 2./

a modern demokráciában. A szerző – úgy tűnik – arra tesz kísérletet, hogy mintegy regisztrálva, hogy a XX. század végén egy új korszak köszöntött be az európai demokráciák történetében, ezen új korszak leírására tegyen kísérletet – alapvetően weberi alapokon. A szerző azt írja, hogy „Max Weber megközelítése instrumentális, a demokráciát és a parlamentarizmust mint a politikai vezetés-kormányzás egy módját elemzi, ahol elsősorban a kormányzás hatékonysága érdekli. A politikai folyamat ugyanis számára harc, horizontális és vertikális értelemben egyaránt egy szelekciós folyamat, ahol a politikai vezetők szelekciója is végbemegy. A demokrácia problémája ebből, azaz instrumentális szempontból érdekli. A vezérdemokrácia, mint szelekciós rendszer, normatív értelmét Weber számára részben az adja, hogy a kormányzást a politikai harcokban – a parlamentben és a választási csataterén – megedződött politikai vezetők kezébe helyezi. [És hogy] a politikai vezérek nemcsak, és nem is elsősorban azért felelősek, hogy nemzetük számára mekkora anyagi-gazdasági jólétet képesek teremteni, hanem, hogy az emberi lét milyen minőségét teremtik meg. [...] Weber politika-felfogásában tehát az empirikus-realista politika-felfogás, a megértő szociológia mellé egy normatív politikai dimenziója társul...” (216–218. p.)

Első megközelítésben elég annyit mondanunk, hogy a könyv tárgyát megvilágítottuk, kiváltképp akkor, ha az előbbi idézetekben Weber nevét következetesen Körösényire cseréljük. Továbbá az is nehezen vitatható, hogy a könyv tárgya „forradalmi”: Körösényi András revízió alá véve a politikaelmélet tradícióját, kapcsolódva ugyanakkor a modern politika- és demokráciaelmélet klasszikus kérdéseire, arra tesz kísérletet, hogy a kortárs politikaelmélet által elhanyagolt politikai vezetésként értett kormányzás kérdését tegye meg témájává. Ehhez, ezt persze ő is tudja, el kell hagynia a politikatudomány empirikus-történeti dimenzióját, és át kell lépnie a politikai teóriák világába.

Körösényi megteszi ezt a lépést, ugyanakkor némileg meg is torpan. Nem feltétlenül azért, mert könyve saját értelmezése szerint valahol a politikatudomány és a politikai filozófia „közt” foglal helyet (ez lenne a politikai filozófiától megkülönböztetett politikaelmélet „szerkezeti helye”), hanem azért, mert az általa hivatkozott politikai gondolkodók (többek között Max Weber, Carl Schmitt, Hannah Arendt, Michael Oakeshott) megközelítései, és saját problémakezelése is, felvet olyan normatív kérdéseket, amelyek – úgy tűnik – kívül maradnak a szerző horizontján. Vagy azért maradnak kívül ezek a kérdések, mert Körösényi szerint lehetséges eltekinteni az eredeti „normatív kontextustól” és értelmező tipológiákká állítani össze a kontextusokból kiemelt egyes gondolati elemeket (megítélésem szerint nem lehet). Vagy

azért, mert ez egy újabb lépés megtételét kellene hogy jelentse a politikai filozófiai kérdésfeltevések irányába, amit feltehetőleg azért nem akar megtenni, mert az uralkodó politikai filozófiai hagyományt anti-politikainak tartja, amely megmérgezi, depolitizálja a kortárs demokrácia- és politikaelméleteket is. Úgy látom azonban, hogy a könyv írója eljárásával mégis csak kinyitja az ajtót egy olyan politikai filozófia felé, amely komolyan veszi a politika mibenlétét és a politika természetét kívánja megérteni; a döntő lépést viszont nem teszi meg, nem teszi meg, mert mint ha megrettenne az ajtónál álldogáló és az odatévedt idegeneket széles mosollyal fogadó normativitástól. Ezért válik a könyv írója egyrészt szemérmes politikai filozófussá, másrészt egy olyan, igencsak ügyes olajos testű birkózóvá, akin meglehetősen nehéz fogást találni.

Szándékainak megértésében ugyanis nem árt, ha már mi is eleve rendelkezünk némi ismeretekkel az olajos testű birkózás művészetéről. Míg ugyanis birkózónk a bevezetés első négy oldalán egészen a lap aljáig, valamint a könyv záró tanulmányában azt mondja, hogy célja, hogy a demokrácia harmadik történeti korszakának megértésére és magyarázatára tegyen kísérletet, a bevezetés negyedik oldala lap alján viszont ez áll: „...a vezérdemokrácia elmélete több mint a modern demokrácia harmadik történeti korszakát megragadó elmélet. Nem egyszerűen egy korszak teoretikus leképeződése, hanem a politikai demokrácia egy általános politikaelmélete. A politikus személyek szerepének növekedése nem jelentette a demokratikus politikai folyamat struktúraváltását, csak hangsúlyeltolódást. A politikai folyamat aktív szereplői, formálói a XIX. században is a politikusok, míg reaktív szereplői az állampolgárok, a választók. A politikatörténetet nagy politikus egyéniségek formálták. A vezérdemokrácia elmélete nem a parlamentáris politika mai korszakának terméke, s nemcsak arra vonatkozóan releváns.” (14–15. p.)

Jóllehet nem monográfiáról, hanem tanulmánykötetről („tematikailag és szemléletükben egymáshoz kapcsolódó és egymásra építő politikaelméleti írások füzére”) van szó, mégis mintha ez már koncepcionális feszültség lenne. Különösen akkor, ha figyelembe vesszük a szerző céljait is: „Célom megmutatni – írja –, hogy [...] a vezérdemokrácia koncepciója *koherens* elméletet alkot, amelynek lehetséges szisztematikus kifejtése” (17. p.). Tehát koncepcionális feszültség, miért is?

A szerző mondhatná, és mondja is, hogy célja nem más, mint a modern demokrácia harmadik korszakának megértése és magyarázata. Eszerint, míg a XIX. századot a liberális parlamentarizmus, a XX. századot, annak utolsó előtti évtizedéig, a pártelvű demokrácia jellemezte, addig az ezredfordulót megelőző évti-

zedben olyan jelenségek ütötték fel a fejüket, amelyek sehogyan sem illeszthetők be abba a képbe, amit a modern demokráciák működéséről korábban kialakítottak, tehát van itt valami, ami értelmezést kíván. Az új jelenségek „megértése és magyarázata” eszerint empirikusan ellenőrizhető lenne. Körösenyi azonban kijelenti, hogy munkája teoretikus igényű, melynek nincs közvetlen empirikus érvényessége (15. p.).

Arra kell tehát gyanakodnunk, hogy a harmadik korszak megértése és magyarázata révén jut el a politikai demokrácia egy általános politikaelméletéhez. Ekkor viszont mintha a politikaelméletek klasszikus csapdájába esne: a megfigyelhetőtől, a jelenlegiből, a konkrétból jut el az állandóhoz, és feltételezi is, hogy létezik állandóság és az megragadható. Ugyanakkor meg szerzőnk azt is mondja, hogy egyfelől olyan új jelenségek – a politika mediatiszációja, a politikai marketing megjelenése, a kartellpártok színrelépése, a politikai osztály professzionalizálódása és a kormányzás prezidencializálódása – jelentek meg, „amelyek sehogyan sem voltak beilleszthetők a pártelvű demokráciáról kialakított képbe”, és hogy „a változások természetének megragadásához és megértéséhez a demokrácia új koncepciójára van szükségünk”. Másfelől meg azt is mondja, hogy a demokrácia és a képviselőlet általánosan elterjedt modelljei (itt szerzőnk a deliberatív, illetve a pluralista demokráciaelméletre gondol) esetleg alkalmasak lehetnek a modern demokrácia korábbi történeti szakaszainak leírására, azonban kevésbé alkalmasak a változások jellegének megragadására és értelmezésére (221. p.).

Úgy tűnik tehát a vezérdemokrácia modellje mégsem alkalmas arra, hogy a politikai demokrácia általános politikaelmélete legyen. De talán a dilemma mégis csak feloldható. Ebben a tekintetben árulkodó lehet a „modell” kifejezés. Körösenyi ugyanis nem a modern demokrácia történeti típusai és szakaszai (a liberális parlamentarizmus és a pártelvű demokrácia) érdeklik, pontosabban ezek nem mint történeti típusok, hanem mint „imágók” vagy – weberi kifejezéssel élve – mint „ideáltípusok” foglalkoztatják. Maga mondja: „A *deliberatív* demokrácia elmélete megfelel a liberális parlamentarizmusról kialakított képnek, míg a *pluralista* demokrácia (aggregatív-utilitarista) elmélete megfelel a pártelvű demokráciáról kialakult *imágónak*. A kialakulóban lévő új szakaszt, egyes empirikus sajátosságai nyomán mediatiszt, perszonalizált, illetve populista demokrácia elnevezéssel illették. Véleményem szerint azonban elméleti szinten Max Weber vezérdemokrácia (*Führerdemokratie*) fogalma megfelelőbb a politikatörténeti korszakváltás megragadására.” (14. p.)

Az „imágó-nézőpont” vagy az ideáltipikus megközelítés viszont azt feltételezi, hogy létezik állandóság és az megragadható, konkrétabban, mind a politikának, mind – ezen belül – a kormányzásnak megvan a maga szubsztancialitása, azaz a politika és a kormányzás természete állandó. Ebből az következik, hogy léteznie kell egy helyes imágónak, ez lenne a vezérdemokrácia modellje, és a többi ideáltípus (aminek egyébként megfeleltethető a demokrácia korábbi két történeti szakasza) a politika félreértésén alapul, tehát tévedés. Itt megint két út nyílna számunkra: a politika „igazi” természete mindig is ismert volt, vagy megengedőbben fogalmazva, mindig is potenciálisan feltárható és megismerhető volt, ezt a feltételezésünket támasztja alá, hogy a Körösényi „szent kalendáriumába” tartozó Weber, Schumpeter vagy Carl Schmitt nem a demokrácia harmadik történeti korszakának teoretikusai. Vagy létezik egy kitüntetett pillanat, a korábban sosem látott jelenségek megértése és magyarázata vezet el minket a demokrácia helyes imágójához.

Itt azonban már az olajos testű birkózás magasabb szintű ismeretére lenne szükségünk, annyit azonban mondhatunk, hogy a szerző feltételezése szerint létezik (léteznie *kell*) egy „helyes” imágónak, amelynek a megértése és magyarázata, vitában a többi modellel, kimutatja majd azok „hamis” voltát.

Ugyanakkor még az is kérdés, hogy minek is az imágójáról van szó? A vezérdemokrácia elmélete ugyanis nem a demokrácia általános politikaelmélete, hanem „csak” a demokrácia egyik politikai kormányzáselmélete. Azért „csak” kormányzáselmélet, mert a szerző nem foglalkozik olyan intézményekkel, mechanizmusokkal, kontrollokkal, a politikai kultúra olyan aspektusaival, amelyek legalább annyira hozzátartoznak a modern demokrácia természetéhez, mint ahogy a vezetés a politika természetéhez.

Persze nem feledékenységről van szó. Komolyan kell vennünk, hogy Körösényi számára a politikaelmélet az „elmélet politizálása” (16. p.), talán nemcsak abban az értelemben, ahogy azt ő érti, tehát, hogy a politika természetét kívánjuk megérteni, de abban az értelemben is, hogy nemcsak *valaminek* az elméletéről szó, hanem *valamivel szembeni* elméletéről is. Körösényi politikaelmélete ilyen értelemben feltétlenül normatív, még akkor is, ha a szerző ezt nem teszi explicitté. Mint ahogy Weberé is az: Weber egyértelműen a vezérdemokrácia mellett kötelezi el magát, és nyíltan kimondja azt is, hogy a vezér kíséretének lelki kiszikadása, szellemi proletarizálódása és leghétköznapibb javadalmas réteggé fajulása az az ár, amit fizetnünk kell azért, hogy a vezér (az elhivatottsággal rendelkező politikus) legyen a vezető, szemben a vezér nélküli demokráciával, amely olyan politikusok uralma, akiknek nincs elhivatottságuk – tehát a klikk uralma

–, és egyben egy olyan politikamentes parlament létrehozása, amelyben nincs helye a valódi vezérnek (Weber, 1998). Ahogy a szerző írja: „Weber politikaelméleti írásaiból a demokrácia két elméleti modellje bontható ki, a liberális demokrácia és a vezérdemokrácia modellje” (216–217. p.). Szerzőnk politikaelméletéből igazából csak egy: a vezérdemokráciáé. A szándék azonban világos: Körösényi vezérdemokrácia elmélete a politika liberális felfogásával, a demokrácia liberális félreértelmezésével szemben fogalmazódik meg, még akkor is, ha szerzőnk, amikor arra keres magyarázatot, hogy miért is szorult háttérbe a vezetésként felfogott kormányzás kérdése, hat különbözőként nyilvántartott okot is felsorol (104–110. p.), elsőként azonban a liberális jogállami felfogás uralkodóvá válását említve.

Körösényi vezérdemokrácia elmélete tehát anti-liberális elmélet. S mivel az uralkodó felfogássá a demokrácia liberális értelmezése vált, bizonyítania kell, hogy elmélete ugyan anti-liberális, de nem anti-demokratikus. A könyv „igazi” problémája tehát annak végiggondolásában áll, hogy vajon összeegyeztethető-e a modern demokrácia és a politika „igazi” természete.

Arra a kérdésre ugyanis, hogy miért szorult háttérbe a politikaelméletben a politikai vezetés és kormányzás kérdése Körösényi második okként (a liberális jogállami felfogás uralkodóvá válásának rögzítése után) éppen a képviseleti kormányzásról és a demokráciáról kialakult felfogást említi. „Ebben a megközelítésben idealista módon feltételezik, hogy a képviseleti rendszer *reszponzivitása* a kormányzás önállóságát olyan szűkre szorította, hogy azzal már nem érdemes foglalkozni[...] ...az állampolgári akarat döntéshozatali rendszerbe való becsatornázásának a problémájával foglalkoznak inkább, és ezzel a kormányzás (uralkodás) kérdését is megoldottnak tekintik. Mintha a demokrácia nem uralmi/kormányzati rendszer, hanem azt *transzcendáló* rendszer lenne[...] Ha a demokratikus politikai folyamat rutinszerű működése nem más, mint a társadalmi érdekek politikai döntésekké transzformálása[...] akkor nincs szükség vezetőkre, illetve vezetésre. Sőt, ahogy Anton Pelinka írta egy esszéjében, a vezetés (*leadership*) és a demokrácia (szabályok, rutin) egyenesen kizárja egymást.” (106. p.)

HÁROM

Ha viszont a demokrácia nem vagy nem csupán rutinok és szabályok együttese, hanem valójában uralmi, kormányzati rendszer, akkor a demokrácia és a politika „igazi” természete összebékíthető. Ehhez pedig arra van szükség, hogy mind a de-

mokrácia, mind a politika természetét helyesen értelmezzük. Ezt kínálja fel Körösényi vezérdemokrácia-elmélete, ez az elmélet, amely a könyv írója szerint (1.) alkalmas a demokrácia és a politika lényegének értelmezésére és magyarázatára (2.) ezáltal képes az összebékítés munkáját elvégezni; (3.) és egyúttal kimutatja, hogy a vezérdemokrácia-elmélet rivális imágói tévedések, a politika és a demokrácia természetének félreértésén alapulnak.

És valóban, szerzőnk úgy is gondolja, hogy a vezérdemokrácia analitikus elmélete nemcsak alkalmas lehet a demokrácia minimalista definíciójának kielégítésére, de egyebek mellett a demokrácia bizonyos normatív követelményeit is kielégíti (17. p.).

Hogyan éri el tehát az összebékítés munkáját? Az olajos testű birkózás művészetének alkalmazásával. Mindez azt is jelenti, hogy nehéz rajta fogást találni. Úgy érzékelem, hogy Körösényi birkózóművészete két olvasatra is lehetőséget ad: egy explicitre és egy implicitre.

1. implicit olvasat: az ekvivokációk avagy a kétértelműségek játéka, ahol is a felületi azonosságok teremtik meg az egyetértést. A szerző úgymond kijátssza a vitatott fogalmakban rejlő többértelműséget, és a feltételezhető jelentésadások (amelyeknek a szerző értelmezése néhol nyilvánvaló módon ellentmond) játéka vezet el a harmóniához.

Nézzük, hogyan is működik az ekvivokációk játéka: A kérdés az, hogy hogyan lehet összeegyeztetni a vezért a demokráciával? Ez a kérdés további két részkérdésre bontható: (1.) „Mi a politika?”; azaz, mi a politika természete (ez megítélésem szerint a politikai filozófia kérdése). (2.) „Mi a demokrácia?”; de nem azt kérdezzük, hogy mi a demokrácia természete, hanem, hogy „mi jellemző a modern demokráciákra?” (ez megítélésem szerint alapvetően politikaelméleti kérdés). A „mi a politika?” kérdésre a válasz, hogy az nem más, mint cselekvés, döntés, irányítás, vezetés, vezetésként értett kormányzás (megtudjuk, hogy a kormányzás a politikai vezetés speciális esete, nem egyszerűen egy csoport, hanem szervezett, intézményesített politikai közösség – az állam – vezetése). A második kérdésre, a „mi a demokrácia?” kérdésre a „mi jellemző a modern demokráciákra?” kérdésre adott felelet a válasz: képviselet. Ezzel szemben Körösényi explicit módon tagadja, hogy a demokrácia lényege a képviselet lenne; Carl Schmitt elméletére támaszkodva éppen amellet érvel, hogy a demokrácia az identitás (az azonosság), és nem a reprezentáció (a képviselet) elvén nyugszik (144-164.p). Ugyanakkor, hiszen a modern demokráciára igenis az jellemző, hogy az nem más, mint képviseleti demokrácia (azaz a demokrácia=képviselet), adott a lehetőség egy, éppen hogy az explicit olvasatnak ellentmondó értelmezésre, ezen alapul az ekvivokációk logikája. Hogyan lehet te-

hát megteremtteni az egyetértést? Úgy, ha a képviselet nem más, mint kormányzás. És valóban, Körösényi ezt a tétel igyekszik bizonyítani tulajdonképpen a könyv utolsó négy fejezetében.

2. explicit olvasat: a hangsúlyeltolások játéka. Ebben az esetben a szerző a hangsúlyok folyamatos áthelyezésével jut el az általa kívánatosnak gondolt konklúzióhoz, méghozzá oly módon, hogy a gondolatmenet egyes állomásait folyamatosan átértelmezi, és ezáltal ezek, új hangsúlyt nyerve, biztosítják a következő állomáshoz való továbblépést, az egyik fejezetről a másikra való áttérést. Nézzük, hogyan is működik a hangsúlyeltolások játéka.

(1.) A kiinduló kérdés: „mi a modern demokrácia?” (IV. fejezet. „Képviseleti demokrácia: fából vaskarika?”) A szerző arra a következtetésre jut, hogy mivel a demokrácia (identitás) és a képviselet (reprezentáció) elveinek szimmetrikus kombinációja nem lehetséges, a képviseleti demokrácia nem a demokrácia mint önkormányzat intézményi módosulása a nagy létszámú államokban, hanem a képviseleti rendszer egalitárius átértelmezése. (2.) Áthelyezhetjük a hangsúlyt, tehát a következő kérdés: „mi a képviselet?” (V. fejezet: Képviselet és kormányzás. Megjegyzések Hannah Pitkin képviselet-felfogásához) Körösényi amellett érvel, hogy a képviselet nem reprezentáció, azaz valaminek a visszatükrözése, hanem innováció, cselekvés, mások (a képviseltek) érdekében történő, szubsztantív értelemben vett cselekvés, azaz, a közérdekért végzett szubsztantív tevékenység, ami nem más, mint kormányzás. (3.) Az újabb hangsúlyeltolás révén előálló kérdés: „mi a képviseleti kormányzás?” (erre egy, Weber vezérdemokrácia-koncepcióját elemző közbeiktatott fejezeten keresztül eljutva, az utolsó, hetedik rész válaszol: „Politikai képviselet a vezérdemokráciában”). A képviseleti kormányzásnak két oldala van: képviselet és kormányzás. Szemben azonban a politikatudományi irodalom fő áramával, a könyv írója szerint a hangsúly nem a képviseleten, hanem a kormányzáson van. Még pontosabban: „a politikai képviselet jelentése a vezérdemokrácia elméletében[...] nem igazságkeresés vagy visszatükrözés, hanem kormányzás: a vezetők kiválasztása, cselekvés, új politikai javaslatok felvetése, új minőség létrehozása” (224. p.). Ez pedig elválaszthatatlan a közjó meghatározásának problémájától, ami pedig a *par excellence* politikai kérdés, azaz megegyezik a helyes kormányzás kérdésével.

Míg tehát az implicit olvasat a kétértelműségek, a felületi azonosságok logikája révén teremti meg az egyetértést; az explicit olvasat a hangsúlyeltolások játéka (képviseleti demokrácia – képviselet – képviseleti kormányzás – képviselet = kormányzás) révén. Így lyukadunk ki oda, hogy a karizmatikus uralom demokratizmusa „csupán” demokratikus legitimitást jelent

(a karizma letéteményesének legitimitása az eljárás legitimitásából ered), ezáltal a karizma uralomellenes átértelmezést nyer: a karizma elismerése a legitimitás alapja (207–212. p.).

A karizmatikus uralom és a demokrácia – tehát a politikai vezetésként értett kormányzás, mint a politika „igazi” természeté és a demokrácia „igazi” lényege – összeegyeztethetőségének kíváncsi teszi szükségessé azt is, hogy a szerző hangsúlyozza a fasiszta típusú képviselő és a vezérdemokrácia auratikus-szubsztantív képviselője közötti lényegi különbségek meglétét (170–174. p.). Mindezt nyilván azzal a céllal teszi, hogy megmutassa, a vezér jelenléte a modern demokráciákban még nem jelent fasizmust. Mert bár a fasiszta képviselőnek vannak olyan jegyei, amelyek a perszonalizált tömegdemokráciákban is megjelennek (például a politikai vezető aktív szerepe, a képviselő aszimmetrikus jellege, a manipuláció stb.), de a diktatúra kiépítésével szemben nemcsak alkotmányos garanciák, hanem politikai garanciák (a politikai osztály plurális tagoltsága és a demokrácia kompetitív jellege) is érvényesülnek. Ahogy a szerző írja: „A fasiszta és demokratikus rezsimek közti legfontosabb különbségek nem abból fakadnak, hogy a fasiszta rendszerekben a kormányzók a tömegmanipuláció eszközeivel élnek, míg a demokratikus vezetők nem. Mindkét rezsim vezetői élnek ilyen eszközökkel. A döntő különbségek intézményi jellegűek, továbbá a politikai elitiek közti, és a vezetők és alattvalók közti viszony strukturális különbségeiben állnak. A fasiszta képviselővel és más, diktatórikus rezsimekkel szemben a képviselői demokráciákban a vezetők számára nem használható fel bármilyen eszköz az állampolgárok befolyásolására, preferenciáinak formálására.” (172–173. p.)

NÉGY

Mindazonáltal Körösenyi Andrást nem is annyira a demokrácia, hanem sokkal inkább a politika természete foglalkoztatja. Ismételjük meg a bevezetőben a mondottakat: „Max Weber megközelítése instrumentális, a demokráciát és a parlamentarizmust mint a politikai vezetés-kormányzás egy módját elemzi, ahol elsősorban a kormányzás hatékonysága érdekli. A politikai folyamat ugyanis számára harc, horizontális és vertikális értelemben egyaránt egy szelekciós folyamat, ahol a politikai vezetők szelekciója is végbemegy. A demokrácia problémája ebből, azaz instrumentális szempontból érdekli. A vezérdemokrácia, mint szelekciós rendszer, normatív értelmét Weber számára részben az adja, hogy a kormányzást a politikai harcokban – a parlament-

ben és a választási csatatéren – megedzódott politikai vezetők kezébe helyezi. [És hogy] a politikai vezérek nemcsak, és nem is elsősorban azért felelősek, hogy nemzetük számára mekkora anyagi-gazdasági jólétet képesek teremteni, hanem, hogy az emberi lét milyen minőségét teremtik meg. [...] Weber politika-felfogásában tehát az empirikus-realista politika-felfogás, a megértő szociológia mellé egy normatív politikai dimenziója társul...”

A Weber nyomdokain járó Körösi azt felételezi, hogy ha létezik olyan, hogy politika, akkor feltételeznünk kell egy szubsztanciától megkülönböztetett kritériumot, amely a szubsztancia, azaz a „politikum” megjelenésének jelzője, ez lenne a vezetésként értett kormányzás. A feltevés szerint tehát a kormányzást, mint sajátos politikai tevékenységet vizsgálva, a „politikum” bizonyos vonásai is feltárhatóak; vagyis, a kormányzásban megmutatkozó „politikain” keresztül vezethet út a „politikumhoz”.

A kormányzás kérdése a politika egyik legösszetettebb jelensége. A XVI. századtól kezdve a kormányzás problémáját egyidejűleg a legkülönbözőbb aspektusai felől közelítették meg, e kérdéskörhöz tartozott önmagunk kormányzásnak (autonómia) a problémája éppúgy, mint ahogy a lelkek vezetésének (pasztorizáció), a gyerekek kormányzásának (pedagógia), a „család bölcs kormányzásának” (ökonómia), a fejedelmek nevelésének (edukáció) és az államok fejedelmek által történő kormányzásának (politika) kérdése is. Hogyan kormányozzuk önmagunkat, hogyan kell elszenvedni a kormányzást, hogyan kormányozzunk másokat, kitől fogadjuk el a kormányzást, (milyen célok érdekében és módszerrel) hogyan válhatunk a legjobb kormányzóvá? Michel Foucault (Foucault, 1999: 287–307)¹ szerint ezekben a kérdésekben rejlik az általában vett kormányzás problematikája.

Foucault a kormányzás kérdését középpontba állítva bevezet a társadalomtudományi irodalomba egy valójában nem létező francia kifejezést: a *gouvernementalité* fogalmát. A *gouvernementalité* nem létező terminusa a „kormányozni” (*gouverner*) ige és a „gondolkodásmód”, „észjárás”, „mentalitás” (*mentalité*) főnév problémásíkját kapcsolja szemantikailag össze. Foucault amellet érvel, hogy a kormányzás problematikája az anti-machiavellista szerzőknél jelenik meg, akik nem fogadták el Machiavelli tételét, miszerint a kormányzás nem más, mint ügyesség. Szemben Machiavelli megközelítésével, az anti-machiavellisták többek között azt hangsúlyozták, hogy a kormányzás többretegű és összetett tevékenység (immanens és plurális), és lényege nem más, mint a dolgokkal való ügyes bánás, azaz az emberek és a dolgok összefonódásaként értett dolgok kormányzása. A kormányzás irodalma szerint – szemben a Foucault értelmezésében a Machiavelli felfogásából eredeztethető szuverenitás-doktrína

kormányzásértelmezésével – a dolgokat nem a közjóhoz kell eljuttatni, hanem minden egyes dolgot a neki megfelelő céljához. A szuverenitás helyett tehát a kormányzásra, a szuverenitás struktúrái által uralt rezsimről a kormányzás technikái által uralt rezsimre, a közjó helyett a taktikákra, az ügyesség vagy kreativitás helyett a gondoskodásra helyeződik a hangsúly. És pontosan ez, vagyis az állam kormányzativá tétele tette lehetővé az állam továbbélését.

Körösényi, igaz szűkszavúan, maga is jelzi a változásoknak ezt a tendenciáját: azt írja, hogy a XIX. század végétől kialakuló modern politika már gazdaság- és társadalompolitikát is jelent, az állam ekkortól felvállalt gazdaság- és társadalompolitikai feladatköre, funkciója pedig folyamatos kormányzati tevékenységet igényel; a korábbi statikus képpel szemben tehát a kormányzati politika már a gazdasági és társadalmi viszonyok fejlődésének záloga (131. p.). Körösényi értelmezésében mindez azonban korántsem jelenti a politikai vezetésként értett kormányzás problémájának az eltűnését, mint ahogy Foucault szerint is „az állam kormányzativá tétele” a szuverenitás problémáját még nem oldja meg. Míg azonban Foucault az előbbi, tehát az állam kormányzativá válása, a gondoskodás, a kormányozhatóság, a *gouvernementalité* problémája iránt érdeklődik, szerezőnket az utóbbi, azaz a politikai vezetésként értett kormányzás kérdése foglalkoztatja. Körösényi négy pontban foglalja össze az elmozdulások irányát: a változások következtében (1.) a gazdaság-és társadalompolitika már folyamatos és dinamikus „policy-making”-et jelent; (2.) megjelenik a jövedelemelosztás kérdése, mint konfliktusforrás, és a politikai vezetők „biztos útmutató nélkül” találják magukat e konfliktusok feloldása során; (3.) a kormányzás, államvezetés immáron olyan politikai vezetőtevékenységet jelent, amelynek a közigazgatás irányításán túlmenően a törvényhozás is részévé válik; (4.) a modern tömegdemokráciákban a politikai vezetőknek már nemcsak rendkívüli helyzetekben van szükségük mozgósításra, tömeges támogatás megszerzésére, hanem a folyamatos, legalábbis rendszeresen ismétlődő választásokon is (131–132. pp.). Vagyis a bekövetkezett változásokból a szerző éppen hogy a vezetés politikai jellegének az erősödését olvassa ki. A vezetés problémája tehát egyáltalán nem szűnt meg, sokkal inkább arról van szó, hogy a politikai vezetők „biztos útmutató nélkül” újabb kihívásokkal találják szembe magukat. A „Webersche Moment”-et (Palonen, 1998) felismerő Körösényi szerint tehát a kormányzás nem más, mint a kontingenciákkal számoló cselekvés, vagy klasszikus értelemben: a *fortuna* kiszámíthatatlanságát legyűrő kreativitás.²

A kormányzásnak éppen ezt a klasszikus értelmét eleveníti fel egy, a *mainstreamen* szintén kívül álló, német filozófus-politológus, Tilo Schabert (Schabert, 2005: 234–357), Eric Voegelin³ tanítványa is. Schabert François Mitterand-t *prince*-nek, fejedelemnek nevezi, a kormányzást pedig kreativitásnak, sőt, azt állítja, hogy a kreativitás kormányoz és nem a kormány. A „kormányzás nem más, mint kreativitás” tétel felállítására egy empirikus vizsgálat, a Kevin White polgármester által regnált Boston kormányzati rendszerének és politikáinak vizsgálata indítja (Schabert, 1989). Tétele úgy hangzik, hogy Kevin White, Rooseveltt, Truman, Eisenhower, Johnson, Adenauer, Helmuth Kohl és François Mitterand személyében az a közös, hogy mindannyian a klasszikus *prince* módjára kormányoznak, és mindegyik eredeti okból teszi ezt. A „modern fejedelmek” nem ismerik egymás kormányzásmódját, így mindegyikük különös módon kormányoz, de ugyanazon modell, a fejedelem kormányzásmoddal, a kreativitás szerint. A vezér tehát *statecraft*, a kormányzás pedig *creativity*.

És valóban, Körösényi is azt mondja, hogy a kormányzás *headship + leadership*, amiben azonban a kreativitás eleme is szükségképpen jelen van, hiszen a politikai cselekvés állandóan kontingens helyzettel kénytelen szembenézni. A kontingencia szerepéről szól szinte a könyv egész első – a politikai tudás és cselekvés természetét elemző – fejezete (23–63. p.). A politikai helyzet, döntés, ítélet, akarat és politikai tudás szerepét elemezve ugyanis Körösényi mindig a kontingenciához talál vissza. Vagyis a politikai cselekvés lényege, hogy sohasem szükségszerű, hanem mindig is feltételektől függő, bizonytalan helyzetben kell cselekedni, amelyben soha nincs bizonyosság és biztos útmutató (43. p.). Ha tudjuk, hogy a politika *szükségképpen* a kontingenciához kötött, azt is tudjuk, hogy ki a politikus. Az, aki képes a kontingencián – klasszikusan szólva – a *fortuna* erején felülkerekedni. Körösényit a demokrácia problémája ebből, vagyis instrumentális szempontból érdekli; a Weberről szóló rész árulkodó módon fogalmaz: „...a vezérdemokrácia értelme normatív szempontból a nagy tettekre képes vezetők kiválasztása” (216. p.).

Mi tehát a kormányzás értelme a vezérdemokráciában Körösényi számára?

1. intézmények irányítása, az összműködés megteremtése (közigazgatás)
2. politikai támogatás megszerzése (politikai vezetés), ahol is a hangsúly az utóbbin van
3. a nagyság lehetősége.

ÖT

Érdekes, hogy egy nemrégiben készült jelentés (Hammer, 2005) egyrészt hozzátételgesen hasonló diagnózisból indul ki, mint Körösenyi politikaelmélete (tehát regisztrálja a modern demokrácia arculatváltását), másrészt azonban a politika természetéről egészen más előfeltevésekkel rendelkezik: a politikát, a politikai cselekvést és a kormányzást kiszámíthatónak tételezi, tehát feltételezi, hogy van „biztos útmutató.” Honnét a biztos útmutató? „A reménykedésre és (nagyobbrészt) aggodalomra okot adó jelenségek elemzése mellett felvetjük annak lehetőségét, hogy a magyar közélet úgynevezett „betegségeinek” egyike maga az a módszer, mellyel olykor értékelni szokták a közélet állapotát. A magyar demokrácia az Európai Unióhoz csatlakozva átlépett egy történelmi korszakhatárt, és ennek révén immár bármiféle módosító jelző nélkül nevezhetjük „Európának” otthonunkat. A tanulmány alapgondolata, hogy e korszakváltás miatt a köz-társaság mint szimbolikus közösség állapotának vizsgálata sem történhet a tegnap előfeltevéseivel” (4. p.). Onnét tehát a „biztos útmutató”, hogy átléptünk egy korszakhatárt, és ezáltal rendelkezünk a „jövő előfeltevéseivel”. A jövő valóra váltásának szándéka a „biztos útmutató”. Hammer Ferenc írása, a *Demosz jelentése*, ugyanis valójában nem a tudomány szempontjait követő tanulmány, hanem politikai program, amely nem elsősorban megérteni, hanem hatni és befolyásolni akar, így mindenekelőtt Hammer szándékait a konklúziók felől kell megérteni. A jelentés írója – legalábbis a jelentés megfogalmazójaként – tehát nem tudós, hanem politikus. Nem is tudósként, hanem a politikát alakítani vágyóként tekint a politikára. Ez a nézőpont pedig nem a megismerésé, hanem a cselekvésé (persze a politikus is megismer, de a politikusi megismerés cselekvéshez kötött). Mert bár a politikus valóban kontingens szituációkkal találja magát szemben, de a sikerhez az is kell, hogy a saját recept a „biztos útmutató” jegyeit öltse magára. Mi tehát a jövő, a program, a „biztos útmutató”? Hogy a társadalmat többé nem lehet felsorakoztatni nagy közös célok mögé, hogy a nagy politikai célok helyébe a mindennapi szubpolitikák (ez a demokrácia veleje) lépnek, az ügyintéző állam helyébe pedig a szolgáltató állam. A politikai vezetés, a kormányzás lényege többé nem a támogatásszerzés, hanem a helyzetbe hozás, az új politika pedig nem a fentről lefelé irányítás, hanem a felelősség-megosztás politikája (41–48. pp.).

A jövő valóra váltáshoz tehát meg *kell* változtatni azokat a dolgokat, amelyek aggodalomra adnak okot, és teret *kell* engedni a reménykedésre okot adó jelenségek előtt. A jelentés készítője

többek között azért aggódik, mert „...egy 2005-ös kutatásból mindenképp elöl az derül, ki, hogy a demokráciával való elégedettség mértéke csaknem mindig egyenesen arányos az éppen aktuális kormány népszerűségével. Ez azt a kissé ijesztő konklúziót sejteti, hogy a lakosság kevésbé a politikai versengést, mint inkább a neki tetsző politikai erők hatalmát tartja a demokrácia velejének”; a remény viszont onnét jön, hogy a szereplőket felvilágosult belátásra képesnek tételezi. Hammer Ferenc azt írja: „A politikai vezetők személyiséghez kötött politizálás szellemét nem lehet *visszaparancsolni* a palackba. A politikai vezetők személye ma már megjeleníti a politika témáit, irányait, lehetőségeit, megismerésére a történelmet; és a hagyományos pártkötődések meggyengülésével lehetőséget ad a választópolgároknak az azonosulásra... Éppen ezért nem a perszonalizált politika *felszámolása* lenne a kívánatos, hanem az, hogy a politikai versengés résztvevői *gyarapítsák* készségeiket és nyílt viták során *tegyék* valóban élvezetessé és megragadóvá a politikát. A „tudományos”, adminisztratív, pártprogramokhoz kötődő politizálás egy jöttányit sem áll közelebb a valóságos politikához, mint a releváns történetek, konfliktusok, viták révén történő megismerésített politika. A feladat tehát egyszerű: a politikai elit *viselkedjen* úgy, ahogy a politikusoknak viselkednie kell. *Ne tegyenek* úgy, mintha a hatalomgyakorlás kényszer vagy teher lenne, és *sose gondolják* azt, hogy ne lenne tíz másik ember, aki helyettesíteni tudná őket szerepükben” (41. p.) (A kiemelések tőlem – G. F. G.).

Mivel a politika természetét vagy megváltoztathatónak, vagy egyszerűen kiiktathatónak tartja – hiszen „a köztársaság mint szimbolikus közösség állapotának vizsgálata” nem történhet „a tegnapelőfeltevéseivel” – ezért a „jövőelőfeltevéseinek” szempontjából örömmel konstatálja (tehát a program szempontjából nézi a valóságot), hogy a politikacsínálás hagyományos szereplőihez más játékosok is csatlakoztak: a társadalmi szervezetek, a *single issue* mozgalmak, a gazdasági lobbik, a tudományos-szakmai hálózatok, agytrösztök, a populáris szórakoztatóipar, a kereskedelmi médiacsatornák; meg hogy az állampolgárok nagy kedvvel és odaadással vesznek részt olyan közpolitikai diskurzusokban, amelyekről érzik, hogy közük van életükhöz. Ez lenne tehát a „valóságos politika”. A „tegnap előfeltevéseivel” így akar leszámolni Hammer politikai programja: a politikátlanítás politikája, amely nem a politika természetének megértéséből, hanem az aktuális politikai konstellációk alakításának szándékából fakad.

Az olajos testű birkózás művészete azonban korántsem iszapbirkózás. Körösenyi maga mondja, hogy a különböző megközelítések létre az egyik magyarázat az, hogy ezek a megközelítések mást és mást gondolnak a politikáról, a politikai folyamatról.

A kormányzás természetéről vallott fenti felfogás, és egyébként szinte az egész „governance-irodalom” – a *public private-partnerség*, a *governance without government* gondolat, a *good governance* – viszont mintha éppen a kormányzás politikai jellegét látszanának kiüresíteni.

Úgy tűnik tehát két út lehetséges a kormányzásban megjelenő politikai felfedezésére. A politika természetéből levezetni a kormányzás természetét (nevezzük ezt akár *schmitti*, akár *weberi* útnak), vagy a kormányzásokból – mintegy azokat dekonstruálva – tetten érni a politikait (nevezzük *foucault-i* útnak). A két út bizonyos értelemben közös előfeltevésekben osztozik, az azonos előfeltevésekből azonban másként vonják le a következtetést. Tárgyunk miatt válasszuk ennek az előfeltevésnek az első útra jellemző megfogalmazását. Mivel a liberalizmus mindent depolitizál, és ezzel együtt mindent politikaivá is tesz (ez az, ami bizonyos értelemben közös), az első út értelmében csak a politikai tudás és cselekvés szubsztanciájának újrafelfedezése révén érthetjük meg a politikai kormányzás mibenlétét. S így Körösi könyvét, amely úgy gondolom – minden kritikám dacára –, hogy a megélénkülő repolitizációs irodalom kiváló darabja, úgy tűnik minden bizonnyal előlről (az első fejezet a politikai tudás és cselekvés természetéről szól), s nem pedig a végéről (tehát a levont konklúziók felől) kell elkezdenni olvasni. S megítélésem szerint, ez egyáltalán nem utolsó szempont, amikor manapság elhatározzuk, hogy egy politikatudományi tárgyú könyv olvasásába fogunk.

JEGYZETEK

- ¹ Foucault megközelítését felhasználva egyébként egy jelentős „gouvernementalíté-kutatás” (Gouvernementality-studies) bontakozott ki. E „program” legjelentősebb darabjai: Barry, Andrew (1996): *Foucault and Political Reason: Liberalism, Neoliberalism and Rationalities of Government*. London. In: Burchell, Graham – Gordon, Collin – Miller, Peter (2003) (eds.): *The Foucault effect. Studies in Gouvernementality*. Chichago, 1991. illetve: Pieper, Mariann – Rodriguez, Encarnación Gutiérrez (2003) (hg.): *Gouvernementalität. Ein sozialwissenschaftliches Konzept in Anschluss an Foucault*. Frankfurt – New York, Campus Verlag.; Bröckling, Ulrich – Krasmann, Susanne – Lemke, Thomas (2000) (hg.): *Gouvernementalität der Gegenwart. Studien zur Ökonomisierung der Sozialen*. Frankfurt am Main. Suhrkamp Verlag.
- ² Kari Palonen „Webersche Moment”-je ugyanarra a gondolatra épül, mint Pocock „The Machiavellian Moment”-je: a politika nem más, mint kontingens-cselekvés (Kontingenzbehandlung). Palonen szerint az „esélyek kontingenciája” az előfeltétele annak, hogy megértsük, mi is a politikai cselekvést.

Ez pedig tulajdonképpen a visszatérés programja annak a problémának a megértéséhez, amit a *fortuna* jelentett a klasszikus kontextusban.

- ³ Eric Voegelin politikai filozófiájához lásd: G. Fodor Gábor (2004): *Kérdés-tilalom. Eric Voegelin politikai filozófiája*. Budapest, L'Harmattan Kiadó. /Politikai filozófia sorozat, 1./

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Foucault, Michel (1999): „Kormány-fővel” gondolkodni. In: uő: *Nyelv a végtelelenséghez*. Debrecen, Latin Betűk. 287–307.
- Hammer Ferenc (2005): *Miért utálják a politikát Magyarországon? A Demos Alapítvány jelentése*, 2005. október 15.
- Palonen, Kari (1998): *Das „Webersche Moment”*. Zur Kontingenz des Politischen. Opladen–Wiesbaden, Westdeutscher Verlag.
- Schabert, Tilo (1989): *Boston Politics: The Creativity of Power*. De Gruyter Studies on North America. Berlin – New York, Walter de Gruyter.
- Schabert, Tilo (2005): *A Classical Prince: The Style of François Mitterrand*. In Cooper, B.-Embry, Ch.R.(Ed.): *Philosophy, Literature and Politics: Essays Honoring Ellis Sandoz*. Columbia–London, University of Missouri Press.
- Weber, Max (1998): *A politika mint hivatás*. In: uő. *Tanulmányok*. Budapest, Osiris Kiadó.